

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين بارئ الخلائق اجمعين، ثم الصلاة والسلام على سيدنا و نبينا ابي القاسم المصطفى محمد و على آله الطاهرين، لاسيما بقيه الله في الارضين ارواحنا فداه

[فقه معاصر / بیمه / جلسه ۲ (۱۹/۷/۱۴۰۲) استاد حسین بنیادی]

عنوان بحث: بیمه – اقوال فقها در موضوع بیمه، اثباتاً و نفیاً

موضوع بحث امروز: بیمه عقد مستقل است یا تابع عقود فقهیه؟

مقدمه:

در جلسه قبل به صورت اختصار پیشینه بحث از بیمه، بیمه بالمعنی الاعم و المعنی الاخص و همچنین اشاره ای داشتیم به اصطلاحات و ارکان بیمه

فقه‌های مسلمان درباره بیمه‌های خصوصی به سه دسته موافق، مخالف و قائلان به تفصیل تقسیم می‌شوند. (نظر مخالفان و قائلین به تفصیل در جلسات آینده بررسی می‌شود) گروه موافقان خود بر سه دسته می‌باشند: ۱- گروه اول معتقدند عقد بیمه در اسلام سابقه داشته. ۲- گروه دوم معتقدند عقد بیمه در اسلام سابقه نداشته و ما باید بیمه به شکل امروزی را تحت یکی از عناوین عقود شرعی مندرج و انطباق دهیم. ۳- گروه سوم معتقدند بیمه به شکل امروزی نه در اسلام سابقه داشته و نه می‌توان آنرا تحت یکی از عقود در آورد بلکه عقد مستقل و مستحدث می‌باشد.

گروه اول موافقان (بیمه در اسلام سابقه دارد)

برخی از موافقان عقد بیمه، با اشاره به برخی عقود خاص که در نظام فقهی اسلام موجود است و مقایسه آن‌ها با نهاد بیمه، کوشیده‌اند که وجود تفکر بیمه را در صدر اسلام و پیش از آن اثبات کنند. و لذا بر همین اساس، بیمه را مشروع دانسته‌اند که برخی از موارد آن عبارتند از:

نظام عواقل: سنت صحیح نبوی بر ثبوت این نهاد حقوقی و فقهی دلالت دارد و مذاهب مختلف اسلامی آن را پذیرفته‌اند.

در نظام عاقله اگر فردی مرتکب قتل غیرعمد شود، مردان بالغ از اهل و عشیره‌اش حداکثر در مدت سه سال باید دیه معقول را پرداخت کنند، و این نوعی بیمه است که به پرداخت خسارات مالی در موارد دیگر نیز قابل تسری است.

ضمان خطر الطريق: به نظر بعضی فقیهان، چنانچه شخصی به دیگری بگوید در این جاده امنیت وجود دارد و اگر کسی به مال تو خسارت زد من ضامنم، در آن صورت وی ضامن پرداخت خسارت وارده خواهد بود. عقد بیمه نیز نوعی تضمین از جانب بیمه گر در مقابل حوادث احتمالی و بنابراین مشروع است.

ضمان الجریره: برخی دیگر بیمه را با ضمان جریره، قیاس کرده و آن را مشروع دانسته‌اند.

گروه دوم موافقان (بیمه تحت یکی از عقود شرعی مندرج شود)

موافقان مشروعیت قرارداد بیمه، که اغلب فقهای شیعه در این گروه جای می‌گیرند، برخی از عناوین فقهی که بیمه را منطبق با آنها دانسته‌اند عبارتند از:

عقد مضاربه: برخی از فقیهان عقد بیمه را منطبق بر عقد مضاربه می‌دانند.

تقریباً در سی سال گذشته، اهل سنت در نظام بانکداری اسلامی برای انعقاد عقد بیمه از عقد مضاربه استفاده کرده‌اند؛ بدین صورت که بیمه گر و بیمه گزار در قرارداد مضاربه متعهد می‌شوند که هرگونه خسارتی که در متن قرارداد ذکر شده است از طریق مضاربه پرداخت شود.

این قرارداد شبیه عقد بیمه است با این تفاوت که در عقد بیمه باید حق بیمه پرداخت شود ولی در عقد مضاربه حق بیمه از ناحیه مضارب به سرمایه اضافه می‌شود و در صورت بروز حادثه خسارت از سرمایه یا سود شرکت پرداخت می‌شود که در صورت عدم بروز حادثه، مضارب می‌تواند از پرداخت وجه مذکور خودداری کند.

عقد ضمان: عقد بیمه نوعی عقد ضمان عوض، نسبت به اعیان خارجی و شخصیه‌ای است که در نزد صاحبانش قرار دارد.

صلح: عقد صلح از عقود مستقل است و به عقود دیگر بر نمی‌گردد و بیمه می‌تواند در قالب این عقد با تسالم بین بیمه‌گر و بیمه‌گزار مبنی بر پرداخت وجه بیمه به صورت اقساط یا نقد در مقابل تعهد بیمه‌گر نسبت به جبران خسارت وارد شده نسبت به موضوع بیمه، انجام گیرد.

هبه معوضه: برخی دیگر از فقها عقد بیمه را منطبق بر هبه معوضه می‌دانند، یعنی بیمه‌گزار در هر سال یا هر ماه یا یکجا مبلغی را به رایگان تملیک بیمه‌گر می‌کند، با این شرط که در صورت بروز حادثه و خسارت به مال یا جان او بیمه‌گر وجه مذکور را به تملیک بیمه‌گزار یا خانواده‌اش درآورد.

عقود دیگر: برخی دیگر از فقها، عقد بیمه را بر یکی از عقود شرکت، جعاله، ودیعه، حواله، وکالت، قرض و یا عقد تبرع به شرط عوض، منطبق دانسته‌اند.

گروه سوم موافقان (بیمه عقد مستقل مستحدث است)

گروه سوم از موافقان عقد بیمه، آن را با توجه به ویژگی‌هایش بر عقود معهود قابل انطباق ندانسته‌اند، بلکه آن را از عقود مستحدث و مستقل شمرده‌اند؛ این گروه از موافقان با استناد به عمومات ادله، بیمه را مشروع دانسته‌اند. به این معنا که مشروعیت بیمه را به دلیل عموماتی مانند: «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ» و عموم «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» دانسته و معتقدند از آن‌جا که آیات یاد شده از نوع قضیه حقیقه، و شامل تمام مصادیق معاملات در هر زمان و مکان است، وجهی برای تخصیص این عمومات به عقود زمان شارع وجود ندارد. گاهی نیز برای مشروعیت بیمه به اصولی مانند: «أَصَالَةُ الصَّحَّةِ» یا «أَصَالَةُ الْإِبَاحَةِ» تمسک کرده‌اند.

نظر امام خمینی قدس سره الشریف درباره مستقل بودن عقد بیمه

مرحوم امام در مسأله ۶ مباحث بیمه، آن را عقد مستقل می‌دانند و می‌فرمایند: «الظاهر أن التأمين عقد مستقل، وما هو الرائج ليس صلحا ولا هبة معوضة بلا شبهة، ويحتمل أن يكون ضمانا بعوض، والأظهر أنه مستقل ليس من باب ضمان العهدة، بل من باب الالتزام بجبران الخسارة وإن أمكن الايقاع بنحو الصلح والهبة المعوضة والضمان المعوض، ويصح على جميع التقادير على الأقوى، وعقد التأمين لازم ليس لأحد الطرفين فسخه إلا مع الشرط، ولهما التقابل»

نتیجه و مختار در بحث

به نظر می‌رسد ما یا باید بیمه را به عنوان عقد مستقل قبول کنیم یا اصلا قبول نکنیم نه اینکه آن را تحت عقود دیگر مانند هبه، صلح، مضاربه و... داخل کنیم، چون بیمه به معنای امروزی آن ماهیتی متفاوت از آنچه که در عناوین فقهیه می‌باشد، دارد، اگر بخواهیم صریح‌تر بگوئیم، عرض می‌کنیم چرا نباید بیمه را تحت هبه، صلح یا ضمان و... برد؟ چون چنین نیت و قصدی نه در اندیشه‌ی بیمه‌گر (مؤمن) است و نه در اندیشه‌ی بیمه‌گزار (مستأمن). از این رو ما نمی‌توانیم آن را از طریق هبه و یا صلح و ضمان درست کنیم، چون «العقود تابعة للقصد» عقود تابع قصد هستند، وقتی نظر بیمه‌گر و بیمه‌گزار نه هبه‌ی معوضه است و نه صلح، چگونه ما این را قبول کنیم که مرادشان هبه و یا صلح است. ما باید آنچه که مقصود بیمه‌گر و بیمه‌گزار است را بحث و درست کنیم، اگر نتوانستیم درست کنیم، بگوئیم بیمه یک عقد باطل است یا نهایتاً صلح بین طرفین است!

ادامه بحث در جلسه آینده ان شاء الله

و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين